

„Ugye azért kutattok?”

Beszámoló az MSZT Kvalitatív Szakosztálya „Kvalitatív módszerek és oktatásuk a járvány idején” című online eseményéről

Szabó Sára

szabosara7@gmail.com

<https://doi.org/10.51624/SzocSzemle.2020.3.6>

A Magyar Szociológiai Társaság Kvalitatív Módszertani Szakosztálya idei első eseményének középpontjában a kvalitatív módszerek koronavírus-járvány alatti alkalmazása és oktatása állt. A kerekasztal-beszélgetés résztvevői a vírus tavaszi megjelenése óta felhalmozódott kutatási tapasztalataikat, saját megfigyeléseiket, problémáikat osztották meg, illetve különböző módszertani, etikai, oktatási kérdéseket vitattak meg. Vajon az online interjú ugyanolyan érvényes, mint a személyes? Hogyan lehet személyes avagy „offline” találkozás nélkül kiépíteni az interjúhoz szükséges bizalmat az interjúalanyokkal? Mennyiben más a kutató pozíciója az online térben? Vajon a digitális bennszülött generáció szívesebben kutat online? Ezeket és ehhez hasonló kérdéseket járt körül a beszélgetés. Az esemény résztvevői szociológusok és egyetemi oktatók voltak: Bögre Zsuzsa, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem docense, Geambaşu Réka, a Babeş-Bolyai Tudományegyetem adjunktusa, illetve Gregor Anikó, az Eötvös Loránd Tudományegyetem adjunktusa. A beszélgetést Gábel Dóra szociológus, a Kvalitatív Szakosztály egyik titkára moderálta. Az esemény a témához illően és a vírushelyzet miatt online formában valósult meg.

A járványhelyzet alatti kutatás kihívásai és lehetőségei

A koronavírus új helyzetet teremtett a társadalomkutatás terén is: megnehezítette és számtalan kihívás elé állította az empirikus adatgyűjtést, ugyanakkor új formákat és lehetőségeket tett láthatóvá. A közösségi távolságtartás miatt előtérbe került az online tér, az online módszerek. Geambaşu Réka felhívta a figyelmet arra, hogy a vírus alatt beindult a társadalomtudományos kutatások dömpingje. Véleménye szerint a kutatási konjunktúra annak köszönhető, hogy már a Covid előtt tervben lévő kutatások mellett sok kutató felismerte, hogy az ő saját témája is releváns le-

het ebben az új, „laboratóriumi” helyzetben. Geambaşu meglátása szerint emögött különböző motivációk állhattak. A tisztán kutatói kíváncsiság mellett az akadémiai mezőből érkező erős belső nyomás is jelentős volt, aminek hatására a kutatók sokszor még az önkizsákmányolás árán is belekezdtek egy kutatásba, mivel a krízisben lehetőséget láttak arra, hogy a szociológia, mint gyengült legitimációjú tudomány érvényes megállapításokat tegyen a körülöttünk lévő világról, vagy arra, hogy a kutató saját kérdéseit tematizálja. Ezen belül, ahogy korábban is, fontosak a kvalitatív módszerek, mivel rálátást adnak arra, hogy az emberek hogyan élik meg, illetve milyen jelentést tulajdonítanak a helyzetnek.

Geambaşu Réka a tavaszi vírusidőszak alatt home office-ban dolgozó anyákról végzett online kutatást Gergely Orsolyával (Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem), Nagy Beátával (Budapesti Corvinus Egyetem) és Somogyi Nikolettal (University of Antwerpen) egy kutatócsoportban. Rögtön kiemelte pozitívumként, hogy a járványhelyzet lehetőséget teremtett egy olyan együttműködésre, amelyről korábban nem is gondolták, hogy létrejöhet. Interjús kutatásuk középpontjában az állt, hogy vajon ebben az összezárt helyzetben megtörténik-e a gondoskodási munkák újraosztása olyan gyermekes családokban, ahol mindkét szülő otthon tud dolgozni, és van legalább egy gyermekük. Interjúalanyaik jellemzően középosztálybeli családokban élő magyarországi és erdélyi anyák voltak. Geambaşu hangsúlyozta, hogy az online kutatás nehézsége, hogy bizonyos csoportok nem érhetők el, így a torzított minta rizikója erősen fennáll. Ezt a korlátot Gregor Anikó is kiemelte: a digitális eszközökkel való ellátottság és az internethez való hozzáférés egyenlőtlenségei megnehezítik, hogy a kutatók elérjenek bizonyos társadalmi csoportokat. Felhívta a figyelmet arra, hogy a KSH legfrissebb adatai alapján míg a 14 év alatti korosztály 80%-a nevezhető internetezőnek, addig a 65 év feletti korosztálynak mindössze 30%-a tartozik ide. Így éppen egy kitüntetetten veszélyeztetett csoportot nehéz elérni, akiknek az életkörülményeit jelentősen megnehezíthette a vírus. Geambaşu hangsúlyozta, hogy ahogy minden kvalitatív kutatásnál, az online esetében is különösen fontos ellensúlyozni a torzítást, tudatosan kell törekedni arra, hogy a minta heterogénebb legyen a releváns változók szerint.

Bögre Zsuzsa egy korábban előkészített egyetemi falukutatást végzett hallgatóival augusztus végén. Kutatásvezetőként felmerült benne az az etikai dilemma, hogy merjenek-e személyes terepkutatást készíteni ilyen körülmények között. De mivel egy falukutatást nem lehet teljes mértékben áthelyezni az online térbe, így végül a személyes kutatás elkezdése mellett döntött. Bögre szerint bizonyos kutatási módszereket egyszerűen nem lehet online végezni, ilyen például a résztvevő megfigyelés. Szükség van a kutatás hagyományos indítására, hogy a kutatók (hallgatók) beelássonak a település hétköznapi életébe, érezzék a hangulatát, jobban kirajzolódjanak a viszonyok és a problémák, illetve elinduljon a kapcsolatfelvétel a helyiekkel. Ugyanakkor a falukutatásba is be lehet vonni online eszközöket: a személyes résztvevő megfigyelést és interjúzást ki lehet egészíteni online interjúzással, vagy akár online

terek terepkutatásával is. Így bővül a megkérdezettek köre, illetve mélyül az addig megszerzett tudás.

Személyes vagy online interjú, esetleg hibrid módszer?

A beszélgetés során a résztvevők az online interjúzás alatt szerzett tapasztalataikat a személyes interjúhoz hasonlították. Gregor Anikó ugyanakkor hangsúlyozta, hogy ne úgy tekintsünk a személyes interjúra, mint megkérdőjelezhetetlen referenciapontra, ne felejtjük el annak módszertani hiátusait, ahogy a vírus által kikényszerített online interjút se a „rosszabb megoldásnak” tekintsünk. Minden résztvevő egyetértett abban, hogy össze kell hasonlítani a két módszert, és mindkettő előnyeivel, valamint hátrányaival tisztában kell lenni. Azt kell megvizsgálni, hogy a két módszertan hogyan egészítheti ki egymást, hol tud az egyik segítségére sietni a másiknak. Mindannyian kedvezőnek látták a hibrid irányba való elmozdulást.

Felvetődött az a kérdés is, hogy az online interjú lehet-e olyan érvényes, mint a személyes. Gregor Anikó kiemelte, hogy kevés olyan módszertani írás van a szakirodalomban, amely összeveti az online, valamint a személyes interjú jellegét vagy minőségét, és azok a – kizárólag külföldi – írások is ellentmondanak egymásnak. Bögre Zsuzsa amellet érvelt, hogy nem az a valódi kérdés, hogy melyik interjúforma érvényesebb, hanem inkább az, hogy tudjuk-e értelmezni az online képet, „mögé tudunk-e látni”. Szerinte ahogy a személyes, úgy az online interjú is az énbemutató aktusa; a kérdés csak az, hogy vajon az online kép mennyiben más, mint az offline. Az online térben más kódokkal és jelekkel zajlik az önreprezentáció, a kutató feladata pedig az, hogy ezt ebben a kontextusban értelmezze.

Geambaşu Réka hangsúlyozta, hogy – a korlátai figyelembevételével – igenis hozhat előnyöket a kutatásba az online interjúzás. Ezzel a formával ugyanis könnyebben lehet érzékeny témákat kutatni és rejtőzködő populációkat elérni. Az interjúalanyoknak nagyobb biztonságot ad az online tér nyújtotta távolság, így bizonyos témákat könnyebben felvállalnak. Bögre Zsuzsa kiemelte, hogy tapasztalatai szerint maga a kutató is bátrabb és szókimondóbb egy ilyen helyzetben. Jobban sikerült megfogalmaznia a kérdéseket, és így tisztább válaszokat is kapott. Emellett előnyként jelent meg a kutató és interjúalanya közötti egyenrangúbb viszony. Bögre és Geambaşu is azt tapasztalta, hogy az online interjúhelyzet a szimmetriának kedvezett. Nemcsak a kutató látott bele az interjúalany személyes terébe, hanem ez esetben ez fordítva is így volt. Az interneten közzétett felhívás alapján az alanyok utánanézhettek a kutatóknak, hogy kik is ők valójában, és ennek fényében dönthettek az interjúról. A rendszeres levelezés, az időpontegyeztetés, a digitális technológiával való kölcsönös bajlódás mind az egyenrangúbb viszony kiépülését segítették. A személyes interjú során tapasztalt terápiás hatás az online formában is jelen volt. Ugyanúgy egyfajta szelepként, csatornaként tudott működni az interjú az anyák számára Geambaşuék kutatásában, amelyben kiélhették közlési vágyukat.

Nehézséget jelentett ugyanakkor a kapcsolatfelvétel és a bizalom kiépítése személyes találkozás nélkül. Bögre Zsuzsa – ismét a hibrid módszertant hangsúlyozva – amellet érvelt, hogy mindképpen személyes kapcsolatfelvételre van szükség, hogy kialakulhasson egy alapszintű bizalmi viszony, majd ezt követően lehet online interjúzni. Ha azonban nincs lehetőség személyes találkozásra, akkor érdemes az alannal több alkalommal kommunikálni írásban és telefonon is, így a többszöri kontaktálás után egyfajta ismerősi viszony jöhet létre. Hátrányként vetődött fel még a kognitív leterhelés, a fáradtság: egy online interjú vagy fókuszcsoport alatt a tapasztalatok szerint gyorsabban kifáradnak az interjúalanyok, mint egy „élő” interakcióban.

Digitális bennszülöttek oktatása

A beszélgetés másik fókuszja a kvalitatív módszertan egyetemi oktatása volt a járványhelyzetben. Gregor Anikó szerint fontos látni azt, hogy a diákok nem szeretik a valódi interakciók és kapcsolódások nélküli digitális oktatást az egyébként is elidegenült és individuális struktúrájú, közösségek nélküli képzésben. Szerinte ugyanakkor a kihívások közepette is érdemes arra koncentrálni, hogyan lehet ebből mégis lehetőséget kovácsolni és minél több tapasztalatot gyűjteni.

Felvetődött, hogy vajon a digitális bennszülött generációnak mennyivel megy jobban a kutatás az online térben, mint a személyes találkozásokon alapuló „hagyományos” megközelítésben. Abban minden résztvevő egyetértett, hogy nem magától értetődő, hogy az online közegben igazán elemükben vannak a diákok, és sokkal biztosabban mozognak ott. Sokszor inkább ijesztő a diákok számára egy online interjú helyzet, főleg a kevés interjú tapasztalatuk miatt. Az is tény azonban, hogy a digitális kommunikáció sokkal inkább része a fiatalok hétköznapijaiknak, így ezt egyébként is érdemes bevinni az oktatásba. Több tapasztalattal könnyebben is értelmezik a digitális kommunikációt, az online tér kódjait és jeleit, így ebből is lehet előnyt kovácsolni.

Gregor a kvalitatív módszertani óráján az ELTE TÁTK-n arra törekszik, hogy a diákoknak legyen tapasztalata mind a személyes, mind az online interjúról. A kettőt hasonlítsák össze, és erősítsék önreflexiós képességüket: figyeljék meg saját jelenlétüket, illetve azt, hogy nekik milyen érzés jelen lenni a helyzetben, milyen problémákat észlelnek. Különböző szerepjátékokkal fel lehet készülni az online szituációra és annak nehézségeire: például mi történik, ha elmegy az internet, vagy ha nincs kép, és nem látja egymást az interjúer és az interjúalany. Az így születő önreflexiók és összehasonlító írások pedig jó alapot adhatnak későbbi elemzésre. Gregor szerint érdemes lenne arra használni a kialakult helyzetet, hogy az ilyen módszertani írásokat a kutatók közösen – vagy akár diákok és kutatók együtt – elemezzék, így bővítsék az eddigi kevés és meglehetősen ellentmondásos tudást az online interjúzásról.

Nekem, szociológushallgatónak nagyon tanulságos látni, hogy a kvalitatív módszertan a járványhelyzet és a távolságtartás kihívásaira miként reagál, hogyan pró-

bál alkalmazkodni. Elkezdődött egy átalakulás, ami még folyamatban van. Vajon hova vezet ez a folyamat, hogyan alakítja át hosszú távon a kvalitatív módszerek alkalmazását? Az oktatáson belül vajon tovább gyöngíti-e ez a kvalitatív módszerek pozícióját, és növeli-e a kvantitatív módszerek népszerűségét a hallgatók körében? Vagy a kvalitatív módszerek épp hogy izgalmasabbak lesznek, és több lehetőséget látnak majd bennük a diákok? Évfolyamtársaimmal együtt már tervezzük a tavaszi szakdolgozatunkat, gondolkodunk annak módszertanáról. Úgy látom, hogy egyre többen fordulnak el az interjúzástól, és váltanak át online tartalmak elemzésére, esetleg online kérdőívezésre. Ugyanakkor sokan – köztük én is – online interjú módszert tervezünk alkalmazni. Úgy látom, hogy emiatt sokkal jobban átgondoljuk a dolgozatunk módszertani felépítését, tudatosabban dolgozunk a lehetőségünkre álló módszerrel, mint ha személyes interjúkat készítenénk. A helyzet miatt kénytelenek vagyunk reflektívebbek lenni az interjú készítése és elemzése során is. Ezért úgy gondolom, hogy mi, hallgatók is részt vehetünk az átalakulás folyamatában, és az egyetemi oktatás jó terepe lehet mindezen kérdések megvitatásának, valamint az online térben alkalmazott módszertani tudás bővítésének.